

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ імені АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

СОЦІАЛЬНА ФУНКЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЗАКОНОТВОРЕННЯ ТА ПРАВАЗАСТОСУВАННЯ

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції
12–13 жовтня 2016 року

Харків
«Право»
2016

УДК 343.2/.7(477)-029:3
ББК 67.9(4УКР)308
С69

Редакційна колегія:

В. Я. Тацій (головний редактор),
В. І. Борисов (заступник головного редактора),
А. П. Гетьман, М. І. Панов, В. І. Тютюгін, В. С. Батиргарєєва,
Л. М. Демидова, І. О. Зінченко, Д. П. Євтєєва

Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового
С69 забезпечення, законотворення та правозастосування : матеріали між-
нар. наук.-практ. конф., 12–13 жовт. 2016 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов.
ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2016. – 564 с.
ISBN 978-966-937-075-4

УДК 343.2/.7(477)-029:3
ББК 67.9(4УКР)308

- © Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016
- © Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, 2016
- © Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права», 2016
- © Оформлення. Видавництво «Право», 2016

ISBN 978-966-937-075-4

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Щорічна жовтнева міжнародна науково-практична конференція з актуальних питань кримінального права та суміжних дисциплін кримінально-правового циклу, що традиційно проводиться у стінах Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, уже увійшла в історію як один із наймасштабніших періодичних науково-правничих заходів, в якому беруть участь найдосвідченіші фахівці цих дисциплін. Тема цього річного форуму «Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування» була обрана з урахуванням двох важливих подій.

По-перше, у цьому році виповнилося 15 років із дня набуття чинності Кримінальним кодексом України 2001 р. За період, що минув, суспільство та держава змогли оцінити його положення за критеріями ефективності, справедливості, гуманності, демократичності. Певна річ, той великий масив змін, що внесений до Кодексу після його прийняття, свідчить, що на цьому етапі розвитку суспільства і держави він не повною мірою відповідає тим змінам, які зумовлені розвитком суспільних відносин, інтеграцією України до міжнародного Європейського простору, а також недостатньо активно запозичує провідний зарубіжний досвід. Водночас чинний закон про кримінальну відповідальність потребує й наукового переосмислення його положень із використанням напрацювань загальної теорії права, яка, до речі, виступила піонером у розробці складних питань функцій права як явища об'єктивної дійсності.

По-друге, у квітні 2015 р. на Тринадцятому Конгресі ООН була прийнята Доська декларація із запобігання злочинності і кримінального правосуддя. Її прийняття підтвердило, зокрема, відданість світової громадськості ідеї забезпечення верховенства права й запобігання та протидії злочинності в усіх її формах і проявах на національному та міжнародному рівнях, а також прихильність ідеї забезпечення принципу поваги до людських достоїнств. Дотримання цього безпосередньо пов'язується з реалізацією правом своїх соціальних функцій.

мінальному провадженні необхідно відмовитися. До чого тут цивільне право?

Поєднання в одній особі, з одного боку, потерпілого і цивільного позивача, з другого – підозрюваного (обвинуваченого) і цивільного відповідача видається штучним і шкідливим рудиментом. За такого підходу вирішення питань кримінальної відповідальності, пов'язаних із відшкодуванням потерпілому завданої шкоди, значною мірою перекладається на його плечі і переноситься у площину цивільної відповідальності. Таке собі гуманне «розвантаження» кримінальної відповідальності винуватого.

6. До обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, належать, зокрема, вид і розмір шкоди, завданої злочином (п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України). Причому за загальним правилом обов'язок (тягар) доказування цих обставин покладається на слідчого, прокурора; лише в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого (ч. 1 ст. 92 КПК України). Тому ні про який *цивільний* позов не повинна йти мова. Заміна правового статусу потерпілого на роль цивільного позивача є неприпустимою. Питання про відшкодування завданої шкоди безпосередньо пов'язане зі злочином. Отже, його слід вирішувати незалежно від волі та побажань потерпілого і винятково у кримінальному провадженні. Для цього передусім необхідно внести відповідні корективи до КК України, КПК України та ЦК України. Зокрема, розділ XIV «Інші заходи кримінально-правового характеру» КК України варто доповнити ст. 91¹ («Відшкодування (компенсація) шкоди потерпілому») (на кшталт, ст. 127 КПК України, ст. 1177 ЦК України); в ній відобразити щонайменше такі положення:

підозрюваний, обвинувачений зобов'язаний відшкодувати шкоду (у тому числі упушену вигоду), завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок вчинення злочину;

відшкодування шкоди здійснюється у грошовому еквіваленті, без урахування вартості повернутих потерпілому речей, цінностей та інших предметів;

завдана шкода компенсується із застосуванням коефіцієнта 4 та з урахуванням інфляції (половина нарахованої суми належатиме потерпілому);

якщо потерпілий відмовляється від компенсації завданої йому шкоди, всі кошти зараховуються в дохід держави, територіальної громади

беручи до уваги віктимну поведінку потерпілого (наприклад, у разі засудження особи за ст. 116 чи ст. 118 КК України), суд при визначенні виду і розміру шкоди може не застосовувати коефіцієнт і не враховувати інфляцію або взагалі позбавити потерпілого відповідної компенсації;

у випадках та порядку, передбачених законом, завдана потерпілому шкода компенсується йому за рахунок Державного бюджету України;

в інтересах потерпілого прокурор у кримінальному провадженні пред'являє до певної особи *кримінально-правовий позов* (зазначений термін наразі пропонується ввести до наукового обігу).

Відповідно до чинного законодавства цивільний позов у кримінальному провадженні можна пред'явити до підозрюваного, обвинуваченого або до фізичної чи юридичної особи, яка за законом несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ст. 128 КПК України). Саме до таких *відповідачів у кримінальному провадженні*, які за законом несуть цивільну відповідальність, має пред'являтися не цивільний, а *кримінально-правовий позов*. До того ж цей позов має пред'являтися не потерпілим, а прокурором.

Н. В. Карчевский, д.ю.н., професор
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. А. Дидоренка

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ ЗАДАЧИ УГОЛОВНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ РОБОТОТЕХНИКИ

У тезах робиться спроба сформулювати основні напрями кримінально-правового відображення тенденцій розвитку робототехніки та штучного інтелекту. «Класичний» підхід полягає у визначенні прав та обов'язків розробників, власників, осіб, які здійснюють експлуатацію роботів. Дискусійний підхід передбачає можливість розгляду роботів як суб'єктів права.

В тезисах предпринимается попытка сформулировать основные направления уголовно-правового отражения тенденций развития робототехники и искусственного интеллекта. «Классический» подход заключается в определении прав и обязанностей разработчиков, владельцев, лиц, осуществляющих эксплуатацию роботов. Дискуссионный подход предусматривает возможность рассмотрения роботов как субъектов права.

In the theses the attempt has been made to formulate the directions of criminally-legal trends of robotics and artificial intellect development. The classical approach includes the definition of rights and duties of the developers, owners and those who maintain the work of the robots. The discussion approach makes a provision for the attitude to robots as the subjects of law.

Научно-технический прогресс требует решения задач эффективного включения в социальное бытие современных технологических достижений. Такая проблематика не является новой для юристов. Действующее законодательство содержит значительную часть норм, предназначенных для регулирования использования той или иной технологии. Разработаны определенные подходы решения типовых задач правового обеспечения в данной сфере. Современный уровень развития робототехники актуализирует проблематику соответствующего юридического обеспечения.

Часть исследователей предлагает решение, можно сказать, в классической системе юридических координат. Рассматриваются права и обязанности разработчиков роботов, их собственников, а также лиц, осуществляющих эксплуатацию роботов. Например, в докладе Специального докладчика Совета ООН по правам человека К. Хейнса отмечается необходимость формирования согласованной позиции о распространении традиционных правовых механизмов защиты жизни и здоровья на сферу применения дистанционно-пилотируемых летательных аппаратов и боевых беспилотников, а также целесообразность рассмотрения вопроса об автономных системах вооружения исключительно в контексте разоружения¹.

«Классический» подход представлен и в результатах европейского проекта Robolaw, цель которого заключалась в формулировании предложений для законодательного отражения современных достижений робототехники. Были рассмотрены вопросы правового регулирования в сфере применения так называемых автономных транспортных средств (autonomous vehicles), хирургических роботов, применения робототехники в протезировании, а также применения роботов, обеспечивающих уход (care robots)².

¹ Хейнс К. Доклад Специального докладчика по вопросу о внесудебных казнях, казнях без надлежащего судебного разбирательства или произвольных казнях [Электронный ресурс] // Платформа стратегического судебного захисту. – Режим доступа: <http://precedent.in.ua/index.php?id=1405161984>. – Загл. с экрана.

² D6.2 Guidelines on Regulating Robotics [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.robolaw.eu>. – Title from the screen.

Другой подход заключается в рассмотрении роботов как субъектов права. Например, исследователь Массачусетского технологического института К. Дарлинг полагает, что так называемые социальные роботы-компаньоны, которые функционируют в тесном контакте с людьми (играют с детьми, ухаживают за домом и т. д.) и вызывают эмоциональное отношение к себе, могут в будущем получить ограниченные права, похожие на действующие юридические права кошек, собак и других домашних животных¹. Некоторые исследователи предлагают рассматривать роботов как возможных полноценных субъектов права. Так, профессор Вашингтонского университета Р. Кало определяет в вопросах правового регулирования робототехники две группы: «роботы как объекты права» и «роботы как субъекты права»². П. Асаро изучает перспективы уголовной ответственности роботов³.

По нашему мнению, представленные подходы не являются взаимоисключающими и могут рассматриваться как описание различных этапов правового регулирования робототехники. Понятно, что рассмотрение исследуемых вопросов по классической схеме «разработчик – собственник – пользователь» является актуальным и востребованным для современного уровня технологий. Предлагаемые в пределах такого понимания решения смогут обеспечить достаточно эффективное юридическое обеспечение применения современных военных, промышленных, социальных и т. д. роботов.

Вместе с тем дальнейшее развитие технологий с необходимостью приведет к усложнению отношений в сфере применения роботов, потребуются более сложные механизмы правового регулирования. Кажущаяся сегодня неуместной и фантастической идея рассмотрения роботов как субъектов права обретет вполне реальные перспективы. Конечно, можно говорить о том, что наделение роботов признаками субъекта права –

¹ Darling K. Extending Legal Protection to Social Robots [Electronic resource] // IEEE SPECTRUM. – Sept 10. – 2012. – Mode of access: <http://spectrum.ieee.org/automation/robotics/artificial-intelligence/extending-legal-protection-to-social-robots>. – Title from the screen.

² Calo R. Robots in American Law [Electronic resource] // Legal Studies Research Paper No. 2016–04. – Mode of access: <http://ssrn.com/abstract=2737598>. – Title from the screen.

³ Asaro P. Robots and Responsibility from a Legal Perspective [Electronic resource] // IEEE Conference on Robotics and Automation, Workshop on Roboethics, Rome, April 14, 2007. – Mode of Access: <http://www.peterasaro.org>. – Title from the screen.

принципиально неправильное решение проблемы правового регулирования в сфере робототехники. Будучи искусственно созданным, робот всегда следует заложенной программе и никогда не будет обладать свободой выбора – атрибутом субъекта права. Одновременно не вызывает сомнения прогнозируемое усложнение отношений в сфере робототехники. Следовательно, есть основания предполагать, что на определенном этапе усложнения данных отношений и развития технологий принятие решения роботом в конкретной ситуации, пусть и на основании заложенной программы, будет настолько многофакторным и сложным, что позволит рассматривать его на одном уровне с актом поведения человека. С необходимостью возникнет проблема социализации роботов¹, одним из направлений её решения станет соответствующая законодательная работа. Таким образом, перспективной научной проблемой является разработка основ законодательства, рассматривающего роботов как субъектов права.

Достаточно интересной задачей станет формирование уголовного права для роботов. Будет ли известное нам законодательство об уголовной ответственности распространяться на роботов? Очевидно, нет. Особенности его содержания могут определяться на основе следующих размышлений.

Опасность систем вооружений с искусственным интеллектом (автономного оружия) в настоящее время активно обсуждается. Э. Маск, С. Хокинг, С. Возняк и ведущие мировые ученые в области развития искусственного интеллекта (ИИ) полагают, что человечество может зайти слишком далеко в гонке вооружений, и призывают сделать все возможное, дабы мир не настигла катастрофа². Волонтерская организация под названием «Future of Life Institute» опубликовала открытое письмо, в котором призывает отказаться от «гонки ИИ-вооружений» (AI Arms Race)³. Очевидно, что относительная дешевизна разрабо-

ки систем искусственного интеллекта (обусловленная успехами технологии) неотвратимо обеспечит развитие и широкое распространение не только автономного оружия. Вполне возможно, что будут появляться роботы, предназначенные для совершения преступлений, или переориентированные для этого в результате сбоя и несанкционированного вмешательства в компьютерные программы. При этом интеллектуальные и физические способности роботов на определенном этапе могут превзойти человеческие. Чтобы сохранить возможность контролировать общественные процессы, человечеству необходимо будет создать эффективную систему юстиции для роботов. Очевидно, что обеспечена она будет силами роботов. Создание такой системы предполагает обобщение в четкие алгоритмы опыта, полученного за время существования уголовной юстиции, в частности, и правового регулирования в целом. Представляется, что такое обобщение должно стать одним из основных направлений современной юридической науки. Повторимся, задача создания копии сложившихся практик в сфере уголовной юстиции для обеспечения юстиции роботов не стоит, однако опыт, накопленный человечеством в сфере правового регулирования, представляет собой чрезвычайно важный источник информации для обеспечения правового регулирования деятельности роботов.

Зафиксировав данные предположения, представляется возможным сформулировать перспективные задачи по разработке правового обеспечения социализации роботов:

- обеспечение правового регулирования в сфере применения современных роботов на основе определения прав и обязанностей разработчиков, собственников и лиц, осуществляющих эксплуатацию роботов;

- обобщение опыта правового регулирования в целом и уголовной юстиции, в частности, для формирования алгоритмов, которые обеспечат создание и эффективное функционирование специальной системы юстиции, предназначенной для противодействия роботам, представляющим опасность для социального развития и стабильности.

¹ Карчевский В. П. Человек и робот. Развитие процессов обучения // Искусственный интеллект. – 2012. – № 4. – С. 43–52.

² Бондаренко А. Искусственный интеллект против человечества: Маск, Хокинг и Возняк предостерегают, что пора остановиться [Электронный ресурс] // AIN.UA. – 27.07.2015 – Режим доступа : <http://ain.ua/2015/07/27/593911>. – Загл. с экрана.

³ Autonomous Weapons: An Open Letter from AI & Robotics Researchers [Electronic resource] // Future of Life Institute. – Mode of access: <http://futureoflife.org/open-letter-autonomous-weapons>. – Title from the screen.